

Wstęp

Od zaranka wrostamy w poczuciu, że większe – ważniejsze od małego. Szacunek i podziw budzi to, co duże, co więcej zajmuje miejsca. Mały – pospolity, nieciekawym. Mali ludzie, małe potrzeby, radości i smutki. Imponują wielki czyn, wielki człowiek. Dziecko małe, lekkie, mniej go jest. Musimy się pochylić, zniżyć ku niemu¹.

Janusz Korczak

Współczesna rzeczywistość społeczna sprzyja powstawaniu licznych zagrożeń oraz kryzysów, ukazując tym samym szybkość zachodzących zmian. Wraz z wszechobecnym pośpiechem społeczeństwa zdają się zapominać o tym, co najważniejsze, lekceważąc różnice, a gloryfikując konformizm. Stając w obliczu wyborów, skłonne są do podejmowania szybkich decyzji, równoznacznych z prostymi, niewymagającymi namysłu wyborami. Wychowanie dziecka wymaga natomiast świadomości, iż w pierwszych okresach życia najmłodszy potrzebuje pomocy osób dorosłych w rozumieniu otaczającego świata oraz panujących w nim zasad. Proces towarzyszenia dziecku w jego rozwoju wymaga autentycznego zaangażowania oraz prawdziwej obecności obok najmłodszych. Jednak, szczególnie dziś, zdajemy się zapominać, iż dzieci mają naturalne prawo do zadawania pytań, niewiedzy oraz innego spojrzenia na wiele spraw. Istotne jest ponowne podkreślenie, że różnice występujące pomiędzy dzieckiem a dorosłym są naturalne, ukształtowane na podstawie nierównych doświadczeń, a w konsekwencji również wiedzy. Dlatego tak ważne jest, aby patrzeć

---

¹ S. Wołoszyn, *Janusz Korczak w pedagogice XX wieku*, [w:] *Wartość pedagogiki Janusza Korczaka*, red. P. Poręba, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1979, s. 23.

na dziecko jako jednostkę w stałym procesie rozwoju, postrzegającą otoczenie na miarę własnych możliwości. Przedstawiane powyżej słowa oddają również współczesne nastawienia osób dorosłych, które różnice w doświadczeniu oraz wiedzy traktują jako wyraz niekompetencji dzieci, pozwalającej na zawłaszczenie sobie prawa do uznawania swojego zwierzchnictwa nad najmłodszymi oraz podejmowania wszystkich decyzji z nimi związanymi.

Kontynuując rozważania dotyczące dzieciństwa, należy odnieść się także do problematyki jego definiowania. Współczesne konteksty analiz podkreślają, iż jest to nie tylko faza rozwojowa człowieka, ale przede wszystkim forma struktury każdego ze społeczeństw. Zatem dzieciństwo to kategoria historyczno-społeczno-kulturowa, która ukazuje sytuację oraz położenie dzieci w społeczeństwie². Dzieciństwo może być także rozpatrywane w dwóch perspektywach, mianowicie przedmiotowej i podmiotowej. W pierwszej z nich dziecko postrzegane jest jako obiekt wpływów rodziców, instytucji oraz całych społeczeństw. Natomiast dzieciństwo rozeznawane jest przez pryzmat świadczeń, które są wykonywane na rzecz dziecka. Rozumiane są one jako zespół psychologicznych czynności oraz zachowań. Perspektywa podmiotowości uznaje, iż dziecko jest zakorzenione w strukturze społecznej, jest podmiotem, a więc współobywatelem oraz partnerem osoby dorosłej. Kluczowe jest tutaj postrzeżenie procesu rozwoju dziecka, które jest aktywnym podmiotem, samodzielnie kreującym kontakty z otaczającym je światem. Życie dziecka i jego dzieciństwo pozostają zespolone z kulturą oraz historią własnej przestrzeni życia³.

Wreszcie zamykając powyższe rozważania, istotne jest odniesienie się do perspektywy przedstawionej przez Marię Szczepską-Pustkowską, która wskazała, iż dzieciństwo nie mija, ponieważ jest zawarte w „continuum czasowym”, będącym w przeszłości, teraźniejszości oraz przyszłości. Zatem nie jest stanem, który mija bezpowrotnie, ale jest czymś, czego się doświadcza i przeżywa, jest stale obecne w nas, będąc częścią struktury osobowości⁴. Istnieje wiele kulturowo i historycznie skonstruowanych sposobów rozumienia dziecka i dzieciństwa. Również współcześnie postrzeżenie dziecka jest naznaczone licznymi procesami nadawania oraz odbierania temu terminowi znaczeń, na które mają wpływ społeczeństwa, ich kultura czy też religia.

---

² B. Smolińska-Theiss, *Dzieciństwo*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 1, red. T. Pilch, Wydawnictwo Akademickie Żak Warszawa 2003, s. 869.

³ B. Smolińska-Theiss, *Dziecko w małym mieście*, Wydawnictwo UW, Warszawa 1993, s. 11.

⁴ M. Szczepńska-Pustkowska, *Socjalizujący strumień pamięci dzieciństwa: dzieciństwo jako trwanie*, „Problemy Wczesnej Edukacji” 2005, nr 2, s. 43.

Dzieciństwo jako najistotniejszy okres w życiu człowieka pozwala na gromadzenie licznych doświadczeń, które już zawsze będą istotnym punktem odniesienia dla jednostki. Powszechnie przyjmuje się pogląd, iż dzieciństwo jest czasem, kiedy dziecko intensywnie wzrasta i dojrzewa. Niewątpliwie jest to stan odmienny od dorosłości, jednak każdemu z dzieci przynależny jest szacunek oraz możliwość nieskrępowanego korzystania ze swoich praw. Jednak rzeczywistość społeczna pokazuje, jak powszechnie głos oraz udział dzieci jest pomijany, a wręcz lekceważony przez całe społeczeństwa.

Podstawę metodologiczną prowadzonych badań stanowiła pedagogika społeczna, bowiem to właśnie ona wskazuje na konieczność podejmowania działania ukierunkowanego na poznanie oraz zrozumienie dzieciństwa. Przedstawiona próba opisanego poglądów badanych osób dorosłych na temat dziecka i dzieciństwa jest jednym z wielu koniecznych kroków, które pozwolą zrozumieć dzieciństwo oraz podejmować działania na rzecz tworzenia lepszych warunków dla rozwoju dziecka. Przedstawiona problematyka dotycząca społecznego postrzegania dzieciństwa przez osoby dorosłe jest istotna w sensie naukowym oraz społecznym, ponieważ nadal zauważalne jest niezrozumienie dziecka i dzieciństwa, czego wynikiem są liczne doniesienia o łamaniu praw dziecka oraz aktach przemocy wobec niego. Ukazuje to pilną potrzebę stałego podejmowania problematyki dotyczącej dziecka i dzieciństwa.

Aktualna rzeczywistość społeczna stawia przed badaczami coraz to nowe wyzwania, zarówno w sferze poznawczej, jak i metodologicznej. Jak zostało to wskazane, przeprowadzone rozważania zostały strategicznie oparte na płaszczyźnie pedagogiki społecznej oraz jej fundamentalnych założeniach. Oznacza to, iż jako najważniejsze jej zadanie traktuje się dążenie do kompensacji, czyli odnajdywania sił, które mogą służyć przeciwko ważeniu braków, zadośćuczynienia niezaspokojonym potrzebom oraz zapobieganie grożącym niebezpieczeństwem. Oznacza to, iż podejmowane badania dotyczące dziecka i dzieciństwa stanowią istotny obszar pedagogiki społecznej, bowiem kluczowe jest dla niej lepsze poznanie, zrozumienie, a wreszcie ochrona dzieci, szczególnie w momencie, kiedy jesteśmy świadkami tak wielu bulwersujących sytuacji krzywdzenia tej grupy społecznej.

Mając na uwadze przyjęty epistemologiczny paradygmat pedagogiki społecznej, zarówno w sferze poznawczej, jak i metodologicznej, zasadniczym celem przeprowadzonych badań było określenie wiedzy wokół koncepcji dziecka i dzieciństwa, które pozwoliły na ukazanie zapastrykań osób dorosłych w tym temacie. Przeprowadzone badania pozwoliły na podjęcie próby zrekonstruowania, na podstawie pozyskanej wiedzy oraz wniosków z badań, kulturowo-spo-

łecznego obrazu dziecka i dzieciństwa. Należy także zaznaczyć, iż ze względu na przyjęty paradygmat metodologiczny, badania miały charakter diagnozy bezzałożeniowej. Oznacza to, iż na czas badania zawieszono przez autorkę wszystkie własne przekonania oraz oceny dotyczące podejmowanego tematu. Postawa taka bywa nazywana „naiwną poznawczo”⁵, jednak jej przyjęcie pozwoliło na odrzucenie ewentualnych kierunkowych założeń dotyczących dziecka i dzieciństwa oraz możliwe całościowy ogląd badanych zjawisk.

Na czas realizacji badań przyjęto zasadę uzupełniających się metod badawczych. Zatem w toku postępowania badawczego zastosowane zostały metody ilościowe i jakościowe. Płaszczyzny te wzajemnie się przenikały i uzupełniały, jednak dominującą stała się strategia ilościowa. Przyjęcie dwóch uzupełniających się metod badawczych jest zgodne z poglądami następujących autorów: Davida Silvermanna, Matthew Milesa, A.M. Hubermana, Martyna Hammersleya, Paula Atkinsona, Normana Denzina oraz Yvonny Lincoln⁶. Zastosowanie dwóch uzupełniających się metod badawczych jest również zgodne z poglądami Tadeusza Pilcha i Teresy Bauman, którzy twierdzili, iż poznanie rzeczywistości społecznej jest możliwe przy użyciu różnorodnych metod. Pomiedzy każdą z nich występują różnice, jednak pomimo tego przyczyniają się one do pogłębiania wiedzy pedagogicznej z danego zakresu. Użycie wskazanych powyżej strategii badawczych pozwoliło autorce na dążenie do głębszego oraz lepszego zrozumienia badanej rzeczywistości społecznej, a także przyjąć szerszy ogląd na omawiane zjawiska i dostrzeżenie wielu jego kontekstów.

W prezentowanych badaniach podstawę metodologiczną stanowiła metoda sondażu diagnostycznego, która pozwoliła na pozyskanie kluczowych informacji w badanym temacie. Należy zaznaczyć, iż sondaż diagnostyczny pozwolił na uzyskanie wiedzy o stanach świadomości, opinii oraz oglądanych badanych dorosłych na temat dziecka i dzieciństwa. Wybór sondażu diagnostycznego był podyktowany faktem, iż metoda ta jest niezastąpiona w badaniach pedagogicznych. Jako sposób zbierania informacji zastosowano technikę ankiety.

---

⁵ Dz. cyt.; T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2001, s. 279.

⁶ Zob. szerzej: D. Silverman, *Interpretacja danych jakościowych*, tłum. M. Głowacka-Grajper, J. Ostrowska, Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa 2007; D. Silverman, M. Miles, A.M. Huberman, *Qualitative Data Analysis*, Sage Publications, London 1984, 2000; M. Hammersley, P. Atkinsons, *Metody badań terenowych*, tłum. S. Dymczyk, Zysk i S-ka, Poznań 2000; N. Denzin, Y. Lincoln, *Handbook of Qualitative Research*, wyd. 2, Sage Publications, Thousand Oaks 2000.

Opracowane autorskie narzędzie w postaci kwestionariusza ankiety⁷ było skierowane do osób dorosłych. Otrzymane dane zostały poddane kodowaniu, aby dalej mogły służyć za podstawę analizy ilościowej.

Istotne dla poniżej prezentowanych badań jest wskazanie, iż rzeczywistość społeczna jest konstruowana przez człowieka. Dla badacza, a w szczególności pedagoga, istotne staje się pochylenie się nad osobistym doświadczeniem człowieka, a to umożliwia wgląd w strukturę społeczną. Zatem zastosowanie strategii jakościowej pozwala na dotarcie do głębin badanego zjawiska, dlatego autorka zdecydowała o jej zastosowaniu jako dopełniającej proces badania. Zastosowane zostało tu grupowe studium przypadku, które pozwoliło na poznanie sposobów myślenia o dziecku i dzieciństwie przez osoby dorosłe. Przesłanką dla zastosowania tej metody była chęć zgłębienia złożoności oraz specyfiki przedmiotu badań. Technika pozyskania informacji w procesie realizowania strategii jakościowej uczyniony został indywidualny wywiad środowiskowy, który pozwolił na zebranie osobistych ocen, sądów, postulatów oraz wspomnień dotyczących wybranych wydarzeń, ujawniające sposoby myślenia o dziecku i dzieciństwie.

Tak zaprojektowanym badaniom poddane zostało 350 osób dorosłych. Było to 260 kobiet oraz 90 mężczyzn, w wieku od 18. do 60. roku życia. Średnia wieku dla wszystkich osób badanych wyniosła 41,17 lat. Grupa respondentów składała się głównie z mieszkańców miasta Poznania oraz okolicznych powiatów. Analiza otrzymanych danych została przeprowadzona na podstawie sześciu zmiennych, które obejmowały następujące kwestie: miejsce pochodzenia, miejsce zamieszkania, płeć, wykształcenie, strukturę rodziny i wiarę. Badania ilościowe zostały przeprowadzone w okresie od maja do sierpnia 2023 roku. Dążenie do pełnego oglądu badanego zjawiska stało się możliwe poprzez zastosowanie studium przypadku i w jego ramach wykorzystanie indywidualnego wywiadu środowiskowego. Badaniu o charakterze jakościowym poddanych zostało sześć przypadków. Wywiady były realizowane w okresie od września 2023 do stycznia 2024 roku. Dobór przypadków do badań był celowy i pozwolił on dowiedzieć się czegoś nowego w badanym temacie. Istotne dla wyboru badanych było tło danego przypadku, które stanowiło cechy biografii dorosłego,

---

⁷ Zastosowane narzędzie badawcze zostało przedstawione w całości w rozprawie doktorskiej pt. *Mity dotyczące dziecka i dzieciństwa. Studium socjopedagogiczne*, z którą można zapoznać się pod podanym linkiem: https://bip.amu.edu.pl/__data/assets/pdf_file/0024/554532/Kiszka-Monika_rozprawa-doktorska.pdf.

m.in.: miejsce pochodzenia, miejsce zamieszkania, płeć, wykształcenie, strukturę rodziny, wiarę.

Istotne jest stwierdzenie, iż w trakcie badań zgromadzony został bogaty materiał badawczy, który składał się zarówno z danych statystycznych, jak i empirycznych. Dane ilościowe zostały zawarte w tabeli i wykresy, które pozwoliły na ich interpretację. Natomiast analizy jakościowe zostały skoncentrowane wokół przedstawienia oraz interpretacji wypowiedzi badanych osób dorosłych. Zastosowanie dopełniających się strategii badawczych pozwoliło na dostrzeżenie dogłębnych elementów zjawiska oraz ich struktur. Przedstawiony zabieg metodologiczny pozwolił na wnikliwą oraz złożoną analizę badanego tematu.

Treści przedstawione w niniejszej monografii zostały ujęte w sześć rozdziałów. Pierwsze trzy obejmują teoretyczne rozważania dotyczące dziecka i dzieciństwa. Analizy w nich zawarte zostały przeprowadzone w oparciu o literaturę przedmiotu i ukazują wiele perspektyw rozumienia dzieciństwa, jego historii oraz analizę zagrożeń. Kolejne dwa rozdziały, czyli czwarty i piąty, przedstawiają opracowanie uzyskanych wyników badań wraz z ich ilościową oraz jakościową analizą. Każdy ze wskazanych powyżej rozdziałów został wzbogacony o fragmenty narracji badanych osób dorosłych. Całość rozważań wieńczy rozdział szósty, który zawiera propozycje podejmowania działań społecznych, które pozwolą na wspierac ważności miejsca dziecka w społeczeństwie.

* * *

Chciałabym w tym miejscu podziękować wszystkim życzliwym i ważnym dla mnie osobom, które przyczyniły się do powstania niniejszej książki. Serdeczne podziękowania składam Pani prof. UAM dr hab. Katarzynie Segiet za nieocenione wsparcie, życzliwość oraz cenne wskazówki merytoryczne, które w znaczący sposób przyczyniły się do powstania niniejszej książki. Dziękuję za poświęcony czas, cierpliwość, inspirujące uwagi oraz motywację na każdym etapie pracy.

Pragnę skierować serdeczne podziękowania do Recenzentów niniejszej monografii, prof. dr hab. Ewy Syrek oraz prof. dr hab. Bożeny Matyjas za wnikliwą lekturę, cenne uwagi oraz życzliwe recenzje.

Szczególne wyrazy wdzięczności kieruję do Dziekana Wydziału Studiów Edukacyjnych, prof. UAM dr hab. Waldemara Segieta, za przychylne oraz życzliwe przyjęcie propozycji wydawniczej, które miały nieocenione znaczenie przy publikacji niniejszej książki.